

שמות משפטים סדר בכאוס

אנחנו נמצאים בפרשה הפותחת את החלק ההלכתי שבתורה. אמנם קיימות כבר הלכות בפרשות קודמות, אבל הן בהקשר סיפורי. זו הפרשה הראשונה שבה יש רשימה של מצוות, שאינן קשורות לעניין היסטורי כל שהוא.

מדוע בכלל צריכה התורה לתת לנו רשימה של חוקים בענייני בין אדם לחבירו ? האם החברה איננה יכולה להסכים על רשימת חוקים משלה ?¹ בנוסף, מעניין הוא שהתורה בחרה להתחיל את רשימת המצוות הארוכה בדיני עבד ושפחה. מה המקום להתחיל בדינים אלו, שקשורים למעט מאוד אנשים ? באחת מן השנים הקודמות דיברנו על כיוון אחד, והיום ננסה להוסיף כיוון אחר.

את הרעיון שמעתי מפי אלון קפילי, בלימוד השבועי שלנו, ואני מביא אותו כאן עם מעט תוספות. עם ישראל, יצא זה לא מכבר ממצרים, מבית עבדים. מאפייני העבדות רבים הם, אך אחד מהם הוא שבמקרים רבים החוק הוא האדון, ואין בלתו. כלומר, העבד אינו יכול לחיות במערכת יציבה שבה ידע מראש מה חובותיו וזכויותיו, ומהן הסנקציות שיופעלו עליו במידה ויחרוג מהן. רוב החוקים העוסקים בענייני עבדות, הם חוקים השייכים לאדון, כגון – למי שייך העבד ? כיצד מעבירים את הבעלות עליו וכדו'.

החיים במערכת כזו, הם מתישים וגורמים להרגשה של חוסר חשיבות העבד בעיני עצמו וסביבתו. היטיב לתאר חוייה דומה (של אדם הסובל, ואינו יודע למה), הרב סולובייצ'יק ב"קול דודי דופק":
על רקע כזה צפה ועולה חווית הרע בכל מוראה ... האדם ... עומד נבוך ומבולבל בפני המסתורין הגדול ששמו סבל. הגורל מתעולל בו ; הוויתו, טרופה שסועה. מנגדת את עצמה ומכחישה את ערכה וחשיבותה. מגור הכליון תוקף עליו ומפרך את גופו וגם את נשמתו ... יסוריו משוללים כל גוון בהיר ומופיעים ככחות שטניים, כתולדות התוהו והבוהו ...

כתיקון לחווייה הזו, מופיעה מערכת חוקים. החוקים האלה יסדרו את היחסים בין אדם לחבירו, וחלקם גם עוסקים בענייני בין אדם למקום. לפי הכיוון הזה, אין זה משנה כל כך מה יהיו החוקים, והחשיבות היא לכך שקיימת מערכת חוקים, תהא אשר תהא.² כאשר ישנה מערכת של חוקים, האדם יכול להרגיש שיש בסיס קבוע לחייו, ושהוא אינו חי בעולם כאוטי.

יתכן, שזוהי הסיבה שרשימת המצוות של פרשת משפטים פותחת בענייני עבדים. לאחר חווית הסבל של העבדות שלא איפשרה לחיות חיים סבירים במסגרת ברורה, באה התורה לתת חוקים, שכוללים אפילו את העבדים. אפילו לעבד ושפחה יש זכויות וחובות, והם יכולים לצפות לסנקציות כלפי האדון אם יפר אותן. בכך אומר הקב"ה לעם ישראל – יצאתם מעבדות (פרעה) לעבדות (ה'), אך מה גדול ההבדל בין שני סוגי עבדות אלה, שרק השם המשותף מחבר ביניהם.

ואנו צריכים לזכור, גם בימינו, שקיומה של מערכת חוקים, גם כזו שאיננה מושלמת, ואיננה מקובלת עלינו לכל פרטיה, עדיף עשרות מונים על מצב של בְּיָמִים הָהֵם אֵין מִלְךָ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה (שופטים יז ו), ולכן שמירה על מערכת זו, היא אינטרס עליון של כולנו.

שבת שלום
יעקב (יוקי) מאיר

¹ "בחיידוש מהגוש", תשפ"ב מתייחס הרב יעקב מדן לשאלה הזו (מפי הרב אמנון בזק), אך לענ"ד הוא עונה שם לשאלה אחרת. אפשר לצפות ב-<https://www.youtube.com/watch?v=Q-kEIOB8UQE>

² שתי הערות: א. את הכיוון הזה ניתן לחזק בעזרת ההלכה האומרת שאדם יכול לוותר על זכויותיו לענייני ממון (למשל שומר שכר יכול להתנות עם בעל הבית, שדיניו יהיו כשומר חנם). ב. הכיוון הזה של חשיבות קיום המסגרת, ללא חשיבות לפרטים, דומה לדרכו של הרמב"ם לגבי המצוות בכלל.